

Precarització del sector cultural i inequitats en la participació, reptes clau en l'era post-Covid

La pandèmia ha impactat amb més intensitat en els drets culturals de les persones amb menys recursos | La participació en la vida cultural suposa la possibilitat de trobar-se amb la diferència, possibilitat que ara es veu greument amenaçada | La reactivació del sector cultural no pot anar deslligada de la lluita contra les desigualtats en l'exercici dels drets culturals

2020 2021

Concert a les Festes de la Mercè 2020 mantenint la distància social. | Ricard Novella.

Desè article del dossier «Canvi 20-21»

2020 2021

CANVI
EN PROCÉS

Pensem

Quins són els efectes principals que ha tingut la pandèmia de la CoViD-19 en l'àmbit de la cultura? La pandèmia ha impactat de manera molt greu en l'àmbit de la cultura. Per poder aproximar-nos a una comprensió del que està passant en aquest sentit, crec que hem de parlar no només dels impactes en el "sector cultural" (institucional, professional, sectorial), sinó també dels efectes en el **dret de les persones i comunitats a participar en la vida cultural**. Crec, però, que la majoria

d'informes, dades i anàlisis s'han orientat sobretot al primer d'aquests àmbits (el de la producció sectorial), tot deixant de banda la perspectiva ciutadana en un segon lloc. Intento a continuació oferir una mirada que abordi totes dues dimensions.

Pel que fa a la dimensió sectorial de la cultura (el que podem anomenar "sector cultural"), les evidències recollides fins al moment indiquen que ha plogut sobre mullat. La producció cultural en el nostre context més proper ja venia condicionada per profundes desigualtats. El treball cultural estava marcat per **nivells de precarietat fins i tot superiors al d'altres sectors**. A més, la indústria cultural (més gran o més petita) presentava biaixos de gènere, classe o origen. La pandèmia, i la seva gestió, han reproduït i agreujat moltes d'aquestes desigualtats, amb efectes més nocius sobre les persones i col·lectius més febles que treballen en l'àmbit de la producció cultural. Cal dir que la situació de limitat finançament del sector cultural ha estat un altre problema reproduït durant la pandèmia. Sobretot en un context en què la despesa privada en activitats i béns culturals ha experimentat un significatiu retrocés davant la crisi econòmica i les limitacions i restriccions al sector cultural.

D'altra banda, el **creixement del consum cultural digital** no ha suposat la compensació d'aquests impactes. Una certa massificació en l'accés a activitats i productes en línia no ha implicat més equitat ni en la producció ni en la participació cultural. Comencem a comprovar com les principals organitzacions beneficiades per aquest consum han estat les grans intermediàries (GAFA), que ja eren hegemòniques en el sector. En aquest sentit, les decisions sobre quins productes culturals hem consumit no han estat més democràtiques, sinó més marcades per **empreses altament vinculades a l'economia financera**.

Però una mirada sobre l'impacte de la pandèmia no es pot limitar a parlar de l'impacte en el sector cultural, sinó que cal preguntar-se en termes generals pels **impactes en els drets culturals**, i particularment en el dret a participar de la vida cultural de la ciutat i la comunitat. Quan parlem dels efectes de la pandèmia en l'àmbit cultural, estem parlant del sector cultural, però també (i molt especialment) en la vida quotidiana de les persones. La situació que vivim impacta greument en l'activitat de les organitzacions, entitats, empreses, equipaments, però també (i molt especialment) en la vida cultural de la ciutadania. Tanmateix, els esforços per aconseguir informació i generar coneixement no s'han centrat en aquesta darrera dimensió.

Ara bé, sí que podem afirmar que la pandèmia (i la seva gestió) ha pogut **incrementar les desigualtats en la participació cultural de les persones**. En aquest sentit, si bé la pandèmia ha impactat en els drets culturals de tothom, ho ha fet amb més intensitat entre les persones amb menys recursos i oportunitats. Viure en un determinat barri (poble, vila...), haver experimentat un procés migratori, tenir una certa edat o un cert gènere (per citar alguns factors) ens pot fer més vulnerables, no només en la nostra salut, sinó també en les nostres oportunitats per exercir el dret a participar de la vida cultural. Aquesta pandèmia és una pandèmia de les desigualtats: en la salut, l'economia, l'educació? i també en l'àmbit cultural.

Pensem.cat és un projecte de la Fundació Congrés de Cultura Catalana.

Si creus que l'existència d'aquesta revista de difusió de la recerca universitària i el coneixement acadèmic és útil i vols contribuir a fer-la sostenible...

...**associa't a la Fundació!**

Fins a quin punt tindrà efectes a llarg termini en la cultura?

Considero que des de les ciències socials hem de ser molt curosos a l'hora d'intentar predir o fer prospeccions de la realitat econòmica, política i cultural. Més encara en temps en què la **incertesa** és probablement la característica que millor descriu el nostre context. Tot i així, el coneixement que tenim de l'impacte d'altres crisis en l'àmbit cultural, així com la limitada evidència que tenim de la situació actual, permet imaginar efectes importants en el llarg termini.

Un dels efectes més importants que serà difícil de revertir és l'**erosió de les nostres interaccions socials**. L'àmbit cultural és l'espai per a la interacció social, a vegades incorporant la diversitat, d'altres reforçant la segregació social. Però en tot cas, la participació en la vida cultural suposa la possibilitat de trobar-nos amb la diferència. Aquesta possibilitat està ara mateix greument amenaçada.

Pensem en el cas d'equipaments culturals, com ara biblioteques públiques o centres cívics. O fins i tot imaginem els espais de trobada promoguts per col·lectius, entitats, comunitats en general. Aquests espais culturals ho són no només perquè permeten l'accés a productes i serveis culturals, sinó que són 'culturals' perquè són **espais complexos d'interacció social entre persones diverses**. En definitiva, llocs on intentem (no pas sense conflicte) cooperar entre persones i col·lectius diferents. Amb la pandèmia i els seus efectes derivats, aquests espais i agents culturals han vist i veuran minvada la seva capacitat d'acció i transformació. Alhora, les capacitats de les persones i de les comunitats que aquests espais i activitats permetien posar en joc també han estat greument afectades.

Evidentment els efectes de la pandèmia (en l'àmbit cultural i més enllà) vindran condicionats no només per la pròpia pandèmia, sinó sobretot per la manera en què assumim la nostra vulnerabilitat i les decisions que prenguem com a societat. Específicament pel que fa la cultura, algunes de les preguntes que no acabàvem d'assumir s'han tornat urgents. Són els drets culturals una prioritat, tant per al sector cultural com per als governs i, sobretot, la ciutadania en general? És realment la cultura un bé essencial i què vol dir exactament això? Quins canvis estructurals són bàsics per donar suport a les persones i comunitats en la seva vida cultural? **Què hem de canviar entre tots perquè cada persona pugui dedicar temps a participar en allò que considera culturalment valuós?** Quines relacions de poder, quins desequilibris en el sector cultural i quines orientacions de política estem disposades a transformar?

Com han afectat o afecten les polítiques adoptades en l'àmbit en qüestió?

En el nostre context més proper, les mesures preses per les diferents administracions públiques han oscil·lat entre la voluntat de donar resposta el més ràpid possible a la situació d'emergència del sector i la dificultat per fer-ho més enllà d'una mirada estrictament sectorial i a **curt termini**. En un document publicat poc temps després de l'inici del confinament, el Consell Nacional de la Cultura i de les Arts demanava un conjunt de mesures a les diferents esferes de govern. Es reclamava suport específic, immediat i flexible per als agents culturals més perjudicats, però també alguns canvis de fons que permetessin superar dinàmiques tradicionals del sector.

La impressió general és que avui encara bona part d'aquelles recomanacions continuen vigents, sobretot en el que correspon a la necessitat de polítiques culturals amb caràcter estratègic i transformador. En general, les mesures han estat **plans de xoc** (en molts casos subvencions), que si bé han permès mantenir determinada activitat cultural, no han anat més enllà de les limitacions sectorials.

El món local ha estat novament qui més de prop ha viscut l'impacte de la pandèmia en la creació i la participació cultural. Les respostes dels municipis han sigut diverses i alhora més o menys veloces i improvisades segons el cas. Però també algunes d'aquestes respostes han posat en valor la proximitat. D'una banda, alguns ajuntaments han donat suport a creadors i creadores locals i, d'altra banda, han incorporat com a interlocutors agents que fins al moment no sempre havien tingut l'oportunitat de dialogar i treballar amb les administracions.

Un àmbit de debat important a escala local ha sigut el de les festes majors, ja que s'ha discutit força

Pensem.

sobre la idoneïtat de mantenir-les de forma presencial, apostar per la virtualitat o suspendre-les per complet. Més enllà d'aquest debat, al moment d'escriure aquest article, molts ajuntaments intenten recuperar l'activitat cultural presencial que es va haver de suspendre. Una pregunta clau seria: ho faran incorporant els aprenentatges d'aquest temps o intentaran tornar al mateix punt que abans de la pandèmia?

Finalment, cal destacar la proliferació de moltes iniciatives públiques i comunitàries (a vegades en col·laboració entre agents institucionals i socials) que han volgut donar resposta cultural a la situació de pandèmia. Molt visibles en l'àmbit digital, però també en alguns casos de forma presencial. En aquest sentit, i a pesar de determinades visions que semblaven confrontar l'àmbit cultural amb la resta de la societat, persones, comunitats i organitzacions culturals han ofert les seves idees i els seus recursos. A títol d'exemple, podem esmentar dues iniciatives concretes. D'una banda, la cessió d'espais culturals municipals als centres educatius de Barcelona per fer classes presencials. D'altra, l'elaboració del manifest *Gent que treballa en cultura, per una renda bàsica universal i incondicional*.

Les colles de cultura popular com a àmbit de participació comunitària s'han vist especialment afectades per les restriccions. Foto: Ramon Estany.

Quines mesures o polítiques caldria aplicar a partir d'ara, tenint en compte la situació creada per la pandèmia?

Més que receptes per ser aplicades per igual en tots els contextos, crec que necessitem posar el concepte d'**equitat en el centre de l'agenda de les polítiques culturals**. Equitat en polítiques culturals significa intervencions específiques en funció de necessitats culturals (col·lectives) diferents. Intervencions per part d'agents diversos: tant els governs com els agents culturals comunitaris, privats, associatius, etc. I en funció de necessitats culturals diferents, que la pandèmia ha posat de relleu. Amb la mirada en el sector i les persones que hi treballen (ja

precaritzades molt abans del virus), però també i sobretot en les desigualtats que pateix i patirà la ciutadania. L'objectiu és abordar les desigualtats que existeixen en l'exercici dels drets culturals, particularment en el dret a participar en la vida cultural de la ciutat i la comunitat. I més que mai fer-ho en comú, cooperant entre diferents.

Cal desenvolupar polítiques culturals que abordin les dues cares del mateix conflicte: la desigualtat-precarietat en el treball (cultural) i la desigualtat-inequitat en la participació cultural

La pandèmia ens ha portat (i no és la primera vegada) a una discussió estèril en relació al sector cultural. Hem caigut novament en falsos dilemes, com ara si el sector de la cultura requeria unes mesures específiques o si les respostes a la pandèmia havien de ser transversals per a totes les persones i col·lectius. Davant aquest tipus de debat, crec que cal un canvi de perspectiva: **posar l'èmfasi en la participació de la ciutadania en la vida cultural de la ciutat i la comunitat.** Aquesta mirada inclou el sector professional de la cultura, però va molt més enllà. Cal abordar els problemes específics dels professionals que treballen en el sector cultural. Cal fer front a la gran precarietat que ja existia abans de la pandèmia entre molts treballadors i treballadores del sector i que s'ha estès encara més. Però és el moment per desenvolupar polítiques culturals que abordin dues cares del mateix conflicte: la desigualtat-precarietat en el treball (cultural) i la desigualtat-inequitat en la participació cultural. La reactivació del sector cultural no pot anar deslligada de la lluita contra les desigualtats en l'exercici dels drets culturals.

Així doncs, **la hibridació es torna necessària.** Les organitzacions culturals tenen molt a fer per avançar en el dret de les persones a participar en la vida cultural de la ciutat, però els agents educatius, el sistema de salut o fins i tot les polítiques econòmiques, també. En aquest sentit, en una recerca (PDF) que vam desenvolupar de manera col·laborativa amb el Centre d'Estudis i Recursos Culturals (DIBA) i alguns municipis de la demarcació de Barcelona, vam identificar tres línies estratègiques de polítiques que continuen vigents avui en un context de pandèmia.

1) Transversalitat. Ens referim a la promoció de l'equitat en la participació cultural des de la cooperació real entre organitzacions de diferents àmbits. Per exemple, entre cultura i educació, entre cultura i salut, entre cultura i joventut o entre aquestes i altres com a serveis socials, drets de ciutadania, esports, etc. Aquesta estratègia s'enfronta al repte de considerar com a culturals (i incloure per tant en la planificació) les activitats i pràctiques que podem trobar en el marc d'altres serveis públics.

2) Actius culturals. Es tracta d'identificar, conèixer i reconèixer espais, factors i agents que contribueixen a reduir desigualtats en la participació en la vida cultural de la ciutat. L'equitat passa també per "mai fer-ho sols" com a governs, sinó amb les entitats, organitzacions i comunitats culturals més diverses. En el context de pandèmia, és fonamental reconèixer com a culturals molts espais i agents que no acostumen a ser considerats com a tals i desenvolupar-hi estratègies conjuntes.

3) Integralitat. Es tracta d'aquelles intervencions que incorporen una mirada multidimensional del problema de la desigualtat en la participació en la vida cultural a la ciutat. Per exemple, reconeixent la dimensió educadora dels centres culturals, una estratègia clau per promoure l'equitat, encara més en temps de pandèmia. En aquest sentit, incorporar la perspectiva educativa en la política cultural no passa només perquè un equipament cultural treballi

Pensem.

conjuntament amb un centre educatiu. Un equipament o organització cultural pot incorporar la mirada educativa (o la perspectiva de gènere, o el treball territorial comunitari, o la promoció de la salut comunitària, etc.) més enllà de les col·laboracions establertes amb els agents que formalment es dediquen a aquests temes.

Les biblioteques i centres cívics han vist totalment alterada la seva funció social de garants d'accés a la cultura. Foto: Pilar Màrquez Ambrós.

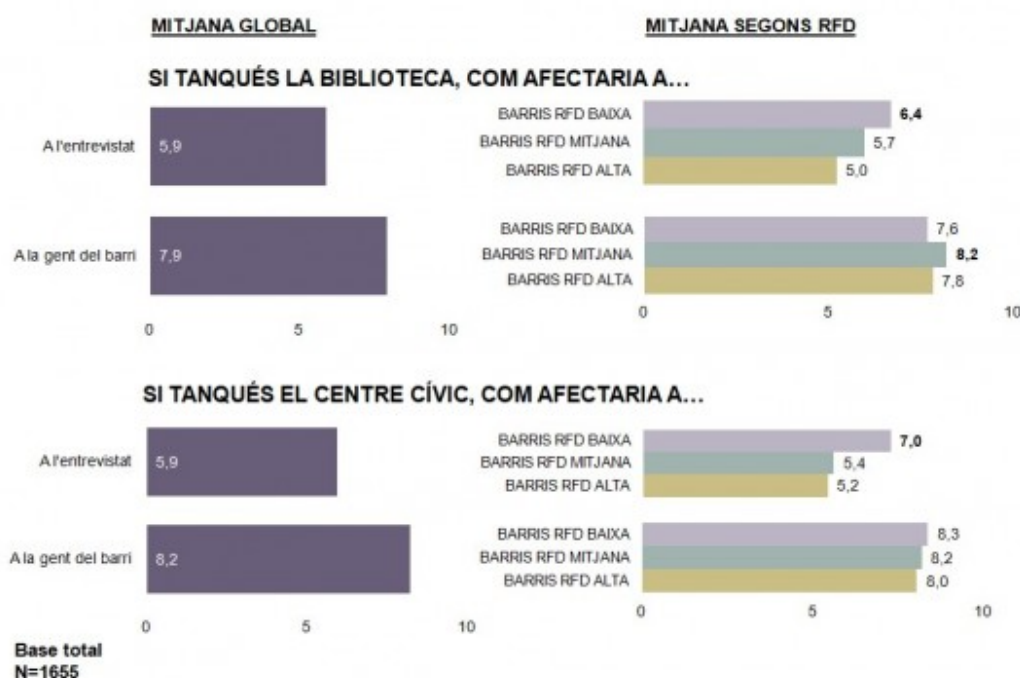
Hi ha alguna dada rellevant que sigui convenient de conèixer?

Lògicament existeixen força dades rellevants que poden ajudar-nos a interpretar la situació en què ens trobem. En la darrera pregunta d'aquest qüestionari trobareu informes amb diferents dades. Però voldria insistir en la **necessitat de conèixer l'impacte de la pandèmia en la vida cultural de la població**, en termes generals i no només vinculades al sector més formalitzat i a les manifestacions culturals més legitimades.

Per això, em permeto citar unes dades de l'*Enquesta de participació i necessitats culturals de Barcelona*, que conec de primera mà ja que he estat implicat en la seva elaboració i anàlisi. L'enquesta va ser realitzada abans de la pandèmia, però no deixa de ser rellevant per entendre alguns dels seus possibles efectes. Un dels temes que aborda l'enquesta és el valor públic dels equipaments culturals de proximitat, com ara biblioteques i centres cívics. És a dir, si aquests equipaments donen resposta a les necessitats de la ciutadania i ofereixen oportunitats per a participar en la vida cultural. Per a analitzar aquest tema, l'enquesta va preguntar per l'**impacte que suposaria per a les persones un hipotètic tancament de biblioteques i centres cívics a la ciutat**. Avui sabem que les biblioteques i centres cívics (com d'altres espais culturals) van haver

de tancar i encara continuen patint importants restriccions. Els resultats, per tant, ofereixen informació valuosa.

Una de les dades clau que evidencia l'enquesta és que el tancament d'aquests espais culturals afectaria a les persones i comunitats més vulnerades. Com indica el gràfic que trobeu a continuació, **l'impacte seria (ho ha estat?) més greu entre les persones que viuen en barris de renda baixa** que entre aquelles que ho fan en barris de renda mitjana i alta (que també, cal dir-ho, es veuen afectades).

Prèviament al Coronavirus, es va preguntar per l'impacte que suposaria un hipotètic tancament de biblioteques i centres cívics a Barcelona. Font: Enquesta de participació i necessitats culturals de Barcelona.

Sense oblidar que patim una crisi de salut pública que va molt més allà de l'àmbit cultural, aquests resultats són rellevants per al debat sobre l'impacte de la pandèmia en una part de la vida cultural de les persones i comunitats. Voldria insistir en que quan parlem dels impactes de la crisi del CoViD-19 en l'àmbit cultural, estem parlant d'**impactes en el sector cultural, però també (i molt especialment) en la vida quotidiana de les persones**. Aquesta mirada de conjunt és clau, perquè en cas contrari correm el risc d'analitzar l'impacte de la pandèmia només en termes del sector cultural professional.

Bibliografia rellevant (informes, estudis, articles en revistes acadèmiques, d'opinió, entrevistes, etc.):

Centre d'Estudis i Recursos Culturals (CERC): Atenció i mesures (COVID-19)

Comissió Europea: European Cultural and Creative Cities in COVID-19 times
CoNCA: *Històric de mesures d'urgència* (PDF)
Consello da Cultura Galega (2020): Influencia da COVID-19 nos hábitos culturais da poboación galega
Council of Europe: *The impact of the COVID-19 pandemic on the Cultural and Creative Sector* (PDF)
Culture 21 UCLG Committee. *Culture, Cities and the COVID-19 Pandemic* (PDF)
Econcult: *Análisis del impacto del Covid-19 sobre las organizaciones y agentes culturales en España*
OECD: *Culture shock: COVID-19 and the cultural and creative sectors*
Manifest 'Gent que treballa en cultura per una renda bàsica universal i incondicional'
Recull d'articles elaborats per Interacció (CERC-DIBA)
Recull d'articles elaborats per Lluís Bonet
UNAM (2021). *Encuesta nacional sobre hábitos y consumo cultural 2020* (PDF)

Agraïment: Voldria agrair a Marga Julià i Roser Mendoza, del Centre d'Estudis i Recursos Culturals (CERC-Diputació de Barcelona), per la bibliografia, informació i valuosos comentaris.

D'altres articles d'interès:

[noticiadiariambautor]93/88[/noticiadiariambautor]
[noticiadiariambautor]93/78[/noticiadiariambautor]

[noticiadiariambautor]93/56[/noticiadiariambautor]

[noticiadiariambautor]93/57[/noticiadiariambautor]